

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak.
Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin).
İstanbul: İSAM, 2022, 155 sayfa.**

Abdullah UĞUR*

Kelam, tefsir, tasavvuf gibi İslami ilimlere dair yazılmış klasik Türkçe eserler ancak son zamanlarda hak ettiği ilgiyi görmeye başlamıştır. Bundan önce daha çok Arapça metinlere ağırlık veren bu alanlarda, Türkçe literatürü oluşturan Arap harfli eserler yakın zamanda tanıtılmaya ve neşredilmeye başlandı. Bu doğrultuda tenkitli neşir konusu da yeniden gündeme geldi ve İSAM birkaç yaz boyunca “Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kursu” düzenledi. Bu çalışmanın bir sonucu olarak da Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut ve Özgür Kavak’ın müşterek mesaisiyle bir kılavuz yayımladı. Bu kılavuz yazarların da ifadesiyle “önceleri daha ziyade edebiyat ve tarih alanıyla sınırlı iken son yıllarda Osmanlı ilim ve düşünce mirasına yönelik hemen her disipline akademisyenin artan ilgisinin farklı disiplinlere ait metinlerin neşirini de gündeme taşımaya” sonucu ortaya çıkmıştır (s. 9).

“Tenkitli Metin Neşirinde İnceleme Bölümü” (s. 21-3), “Tenkitli Metin Hazırlama” (s. 25-70), “Dil İçi Çeviri” (s. 71-5), “Notlandırma” (s. 75-9) ve “Kaynak Gösterme, Kaynakça ve Dizin Hazırlama” (s. 79-87) başlıklarıyla beş ana bölümden oluşan kitabın sayfa aralıklarından da görüleceği üzere ağırlık merkezi tenkitli metnin hazırlanması konusudur. Bu beş ana bölümü tenkitli metin terimleri özelinde hazırlanmış bir lügatçe ve ekler izler. Bu ekler arasında da en az kitabın ana metni kadar önemli olan “tavsif örnekleri”, “tenkitli neşir şeması” ve “çeviri yazı alfabeti” bölümleri yer alır.

İlk ana bölümden önce yazarlar yaklaşık iki sayfalık bir kısımda tenkitli neşrin tanımını ve amacını açıklarlar: “Tenkitli neşir çalışması bütün nüshaları tavsif etmenin ve mukayese edip aparatta göstermenin yanı sıra müellife, esere, metne, nüshalara ve konuya dair araştırmalar yapıp gerekli yerlerde açıklayıcı notlar eklemeyi de kapsar” (s. 19). Bu cümleden okuyucu bütün nüshaların mukayese edileceği gibi bir anlam çıkarabilir. Hâlbuki cümle içerisinde “ve seçilen nüshaları mukayese edip” ifadesine yer verilseydi cümle daha açık olurdu. Bununla birlikte cümledeki “aparat” kelimesi de okurun zihin dünyasında bir çağrışım yapmayabilir. Çünkü bu kelime bir tenkitli neşir terimidir ve okur henüz bu terime

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı,
abdullah.ugur@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5165-7462

aşına değildir. Sosyal bilimlerin hangi alanında yüksek lisans yapıyor olursa olsun öğrencilerin yazma eserle teması oldukça kısıtlıdır. Bu noktada akla “Acaba kitabın sonuna eklenen lügatçe kısmı ve bu kısımda anlamları verilen terimler kitabın başında ‘Kavramsal Çerçeve’ başlığıyla bir bölüm olarak bulunsa okur için daha kolay olmaz mıydı?” sorusu gelir. Bu terimler temsil gücü yüksek örneklerle ve açıklamalı olarak verilebilirdi. Yani kitap aslında “Tenkitli neşir bir ilimdir ve her ilim gibi bu ilmin de kendine ait terimleri vardır. Bu terimleri öğrenmeden herhangi bir yazma esere nüfuz etmek zordur. Bu bakımdan öncelikle bu terimleri örnekleriyle beraber izah etmeye çalışacağız” diye başlayabilir ve gerekli terimler okura sunulabilirdi. Böylelikle metnin ilerleyen kısımlarında da çokça zikredilen “nüsha, mukabele, mütalaa, semâ, icâzet, cetvel, tezhip” gibi kavramlar için okur tekrar tekrar lügatçeye müracaat etme ihtiyacı duymazdı. Bu sistem kitap boyunca devam etmektedir.¹ Örneğin “nüsha farkı-varyant” başlığı altında verilen ikinci örnekte fark “müstakil: -B” şeklinde gösterilmiştir (s. 55). Fakat buradaki kesme işaretinin (-) kelimenin metinde eksik olduğuna işaret ettiği daha ileride anlatılmıştır (s. 61). Kılavuz, okurun belirli bir seviyede olduğu düşünülerek hazırlanmış gibi dursa da metin tenkidi ile belki de ilk kez bu kılavuz sayesinde tanışacak hayli okur olsa gerektir. Yine bu bağlamda kitabın ek kısmına alınan nüsha tavsifi örnekleri de metnin içerisine verilebilir ve daha fazla görsel üzerinden nüsha tavsifi adım adım açıklanabilirdi. Mesela herhangi bir yazma eserin ilk varağı konularak besmele, hamdele ve salvelenin nerede bittiği, başından hangi kısmın yazılması gerektiği görsel üzerinde işaretlenebilirdi. Aynı şekilde yazma eserin istinsah/ferâğ kaydının nerede bulunabileceği, buradaki tarihin nasıl okunacağı gibi daha pratiğe dönük bir yöntem takip edilebilirdi.

Tenkitletli metin hazırlamak için yazarlar oldukça ayrıntılı bir şema ortaya koymuş ve gerekli işlemleri de adım adım belirtmişlerdir.² Nüsha tespitinden başlayarak birçok konuya değinen bu kısımda kimi noktalara dikkat çekilmelidir. Nüsha tespiti ve tavsifi başlığı altında nüshaların hangi kritere göre sıralanacağı belirtilmemiştir. Oysa nüshaların kronolojik olarak sıralanması hem tenkitli neşir ameliyesini yapan kişi hem de okur için büyük kolaylıklar sağlar. Tenkitçinin edisyon-kritik öncesinde nüshaları kronolojik olarak bir Excel dosyasında sıralaması da eserin hangi tarihlerde daha yoğun olarak çoğaltıldığı gibi birtakım sorulara cevap vermesini kolaylaştırır. Ayrıca nüsha tavsiflerinde kendisi görülemeyen ve katalog bilgisi aktarılan nüshaların da asteriks işareti “*” ile gösterilmesi ve bunun belirtilmesi uygun olur.

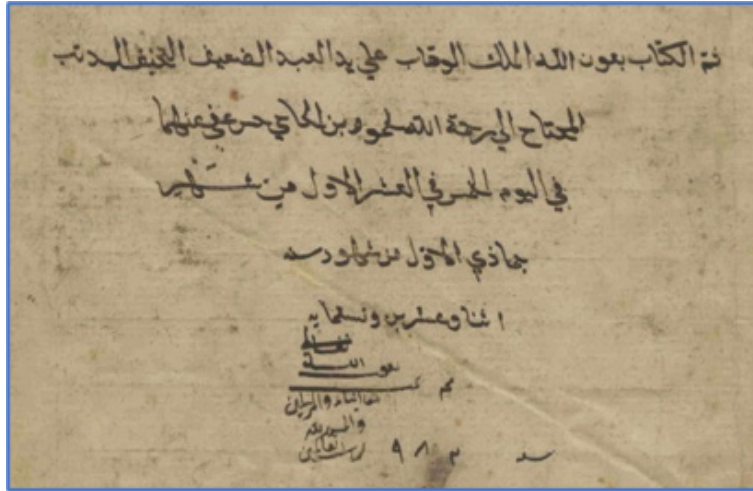
Aynı bölümde 2.4.1. başlığı altında yazarlar okuru istinsah kaydı hakkında uyarırlar: “nüshada bir önceki istinsah kaydı tek başına yer alabileceği gibi önceki ve eldeki nüshanın

1 Kılavuzun bu yapısı Kâtip Çelebi'nin *Levâmi'ü'n-nûr* tercümesinde *Atlas Minör*'ün ilk resimli sayfalarını anlatma çabasını hatıra getiriyor: “Sahife-i evveli vasatı bir kitâbedir ki ism-i kitâb ve ism-i musannif ve ism-i ressam ve tarih-i resm-i kalemi rûmî ile yazılıp kitâbenin fevkinde beş insan sureti ve ikişer dahi yemin ü yesârda tasvir olunmuşdır. Kitâbe fevkinde bir koca papas küre-i arzı baş üzerine alıp iki eli ile tutmuş ve iki şahs dahi elelerinde bir pergâl birer taraftan durup küreyi resm iderler...”

2 Özellikle kitabın ekler kısmında bulunan tenkitli neşir şeması metin tenkidi yapacak araştırmacıların işini oldukça kolaylaştıracaktır (s. 128-9).

istinsah kayıtları aynı anda yer alıyor da olabilir. Bu iki kaydın birbirine karıştırılmaması gerekir” (s. 26-7). Bu ifade yazma eser dünyasının aslında ne kadar da karışık olabileceğini gösterir. Buraya bir görsel eklenerek ve hatta belki örneği biraz daha genişleterek edisyon-kritik ameliyesini yapacak kişiye nelerle karşılaşabileceği gösterilebilirdi ki, böylelikle yukarıda sadece bilgi olarak verilen durumun pratikte de bir örneği sunulmuş olurdu. Bu konuda Ömer Said Güler’in hazırladığı *Vesiletü’l-metâlib* içerisinde Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şer‘iyye bölümü 1060 numarada bulunan Emir Sultan menakıbının istinsah kaydı³ örnek verilebilir. Bir diğer örnek olarak da Ankara Milli Kütüphanede 60 Hk 431 numarada kayıtlı bir *Envârü’l-âşikîn* nüshası zikredilebilir. Bu nüshada istinsah kaydında tarih 922 olarak verilmiş olup kaydın hemen altında tekrar sene ibaresiyle birlikte bu kez 982 tarihi bulunmaktadır.

Görsel 1. 60 Hk 431.

Takip eden bölümde ise “nüsha seçimi ve şecere oluşturma” üst başlığı altında (s. 29-34) okura müellif nüshasının elde olduğu veya olmadığı durumlarda nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği anlatılır. Bu kısmın en önemli konusu “metnin nüsha farkları” başlığıdır ki, bir buçuk sayfa kadar devam eder. Fakat burada da herhangi bir örnek verilmez. En azından farazi bir örnek verilmiş ve şecere dahi çizilmiş olsaydı konu daha anlaşılır olurdu. “Metnin mümkünse tamamından, değilse başından, ortasından ve sonundan şecere tespitine yetecek kadar örnek farklar kaydedilir” (s. 33) denilerek belki de metin tesisinin en önemli noktası da kısaca geçirilmiştir. Oysa günümüze ulaşan nüshaları üzerinden bir metni neşre hazırlamak bu ameliyeyi yapanların da iyi bileceği gibi insanın uykularını kaçırır bir iştir. Çünkü genelde günümüze ulaşan nüshalar, bugün elimizde olmayan nüshalardan çok daha azdır. Aslında çizilen şecere de düşündüğümüz kadar sağlam ve sabit bir yapı arz etmez.⁴ Bu noktada aslında neşir

3 Ömer Said Güler, *Emir Sultan Menakıbnamesi*, İstanbul: Büyüyen Ay, 2021, s. 95.

4 Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Jan Just Witkam, “The Philologist’s Stone. The Continuing Search for the

bazen içine sinerek, bazen de mecburen bir şecere çıkarır ve yaptığı neşir de müellif nüshasına çok yakın düşmeyebilir ve hatta çoğu zaman “nüshalardan bir nüsha”dan fazlası değildir. Müellif nüshası çoğu zaman “farazi” bir nüshadır ve gerçekte müellifin zihninde olan ile kâğıda dökülen arasında da farklar vardır. Bu bakımdan o ideal metne yaklaşmak güç, belki de imkânsızdır. Bunu açıkça okura söylemenin de bir zararı olmasa gerektir.

Bu kısmı takip eden “Metnin Yazılması ve Düzenlenmesi” başlığı altında yazarlar okura sayfa düzeninin nasıl olması gerektiğini anlatırlar. Burada 7. madde olarak verilen “mensur metinlerin neşrinde nüsha ya da nüshaların satır numarası verilmez” maddesi itiraza açıktır. Takibi manzum metinlere göre daha zor olan mensur metinlerde en azından esas alınan nüshanın bir rumuz ile gösterilmesi ve yine aynı nüshanın satır numarasının verilmesi hem tenkitli neşri hazırlayan araştırmacı için hem de okurları için büyük kolaylık sağlar. Özellikle tenkitli neşrin yazma nüsha ile mukabele edilmesi gereken durumlar için satır numarası oldukça işlevseldir.

Çeviri yazı ve imla başlığı altında yazarlar “tam transkripsyon” ve “hafif transkripsyon” denilen iki sistem kabul ettiklerini ve neşirin tercihine göre bunlardan birini kullanabileceğini belirtirler. Hafif transkripsyon sisteminin de “toplumun her kesiminden okura ulaşmak amacıyla” kullanıldığını söylerler. Şüphesiz bu konu bir kılavuz metninde tartışılmak için biraz fazla özel ve çetrefillidir. Fakat metinden kimi transkripsyon işaretlerinin kaldırılıp kimilerinin bırakılmasının metnin okur tarafından anlaşılmasında yardımcı olduğu zehabına da kapılmamak gerekir.⁵ Yine kılavuzun boyutlarını aşan fakat konunun uzmanı olan akademisyenlerinin tartışması gereken bir diğer sorun Osmanlıca metinlerin neşirlerinin niçin kendi alfabesi ile yapılmadığıdır.⁶

Kitabı hazırlayanlar edisyon-kritik için en gerekli aletlerden olan transkripsyon alfabesi için de bir çözüm sunarlar. Maalesef daha önce yapılan tezlerde kullanılan birçok fontun unicode olmayışının, yani evrensel kod niteliği taşımamasının birçok soruna sebep olduğu ehlinin malumudur. Unicode olmayan fontlar Word dosyasını Pdf’ye çevirirken bozulabilir ve bu fontlarla yazılan metin içerisinde arama yapmak bazen zor ve bazen de imkânsızdır. Mesela Kültür Bakanlığı’nın e-kitap olarak hazırladığı divanlar, mesnevîler ve tezkireler unicode olan bir fontla hazırlanmadığından içerisinde arama yapmak için transkripsiyon alfabesinden her harfin geçtiği yeri bir kez bulmak ve o harfe karşılık gelen “şekli” tespit etmek gerekmektedir. Bu küçük bir ayrıntı ve kolayca düzelecek bir sorunmuş gibi gözükebilir. Fakat aslında en başından bütün çalışmaları kapsayacak bir fontun olması en azından edebiyat

Stemma”, *Comparative Oriental Manuscript Studies Newsletter* 6 (2013), 34-8. Bir örneği için bk. Abdullah Uğur, *Yazıcıoğlu Ahmed Bican and His Envârü'l-âşıkın*, Cambridge: Harvard University, I, 137-40.

5 Konu hakkında bk. Ali Emre Özyıldırım, “Tarihî Seyri İçinde Divân Şiiri Metinlerinin Popüler Yayınları: Amaç Neydi, Sonuç Ne oldu?,” *Metin Neşri: Problemler, Öneriler, Tespitler* (haz. Hatice Aynur v.dğr.), İstanbul: Klasik, 2017, s. 64-88.

6 Mesela İbrahim Kutluk’un hazırladığı tezkireler böyledir. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ* (haz. İbrahim Kutluk), Ankara: TTK, 1978. Hem Arap harfli hem Latin harfli neşri birleştirmeye yönünde yapılan çalışmalar da vardır: <https://www.thebakiproject.org/main/tr/> [erişim: 06.10.2022].

çalışmaları için elimizde bugün çok verimli bir “big data”nın olmasını sağladı.⁷ Kitabı hazırlayanlar bu durumu dikkate alıp Talat Öncü'nün hazırladığı bir klavye eklentisini okurlara tavsiye ediyorlar. Akademi belki Talat Öncü ismine yabancı olabilir fakat kitap dünyasıyla biraz haşır neşir olanlar onun zengin kitaplığından, kendi kütüphanesi için kurduğu sistemden ve diğer girişimlerinden haberdardırlar. Öncü'nün hazırladığı fontun eleştirilecek tek yönü, sadece bir harfi tape edebilmek için birkaç farklı tuşa basma gerekliliği olabilir. Bu da oldukça zaman alıcı olup efektik bir yöntem değildir. Bir de vâv-ı ma'dûle olarak adlandırılan hâb, hâhiş, hâce gibi kelimelerde yazılan fakat okunmayan vav harfinin transkripsyon alfabesinde unutulmuş olduğu görülmektedir.

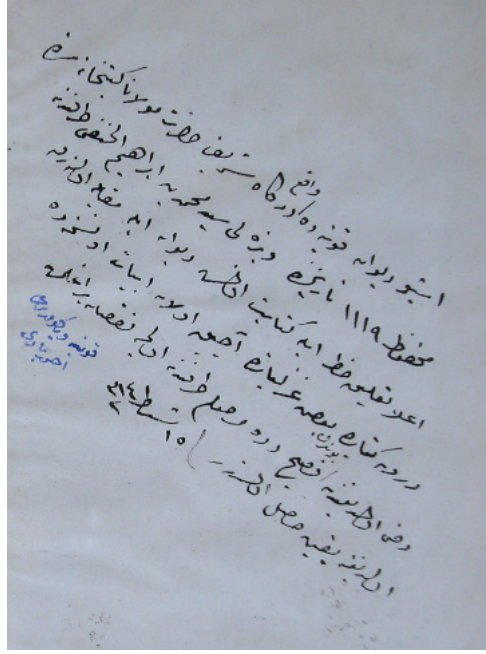
Hâlihazırda elimizde bulunan “Gentium”, “Gentium Plus” fontları ve İSNAD sisteminin hazırladığı fontlar unicodedur ve herhangi bir zorluk çıkarmadan kolayca yazmaya elverişlidir. Eğer yine de yeni bir font yazılması gerekiyorsa bunun Türkçe Tipografi Topluluğu ile birlikte gerçekleştirilmesi daha güzel olabilir. Böylelikle transkripsyon için kullandığımız font belki artık sadece işlevsel olmaktan çıkıp estetik bir forma da bürünür.

Kılavuzun belki de en önemli kısmı renkli görseller ile desteklenmiş lügatçe kısmıdır. Yazının başında da önemine binaen bu metnin kitabın ön tarafına çekilmesi gerektiğine değinilmişti. Fakat bu eserin bir yazma eser terimleri sözlüğü değil, tenkitli neşir çalışması olduğu şeklindeki bir eleştiri şöyle cevaplanabilir: yazma eserlerin dünyasına nüfuz etmeden bir metni tenkitli olarak neşretmek muhaldir. Lügatçe hazırlanırken görsellerin transkripsyonu da verilseydi ve görselde neye bakmamız gerektiğine dair bir yönlendirme olsaydı -mesele ilgili yeri görsel üzerinde işaretlemek gibi- okur lügatçeden daha çok faydalanabilirdi. Örnek olarak verilen ferağ kaydı (s. 91) ve hemen onu takip eden fevâid kayıtları (s. 91-2) latinize edilebilirdi. Temellük kaydına dair verilen ilk örneğin görseli ise okunamayacak kadar küçüktür (s. 112). Yazma eser üzerinde bulunan bu tip kayıtların neşir için ne ifade edebileceğine dair küçük bir açıklama da lügatçeye eklenebilirdi.⁸ Mukabele kaydı için verilen örnek ise Arapça bir esere aittir. Hâlbuki bu kitap Osmanlı Türkçesi için hazırlanmış bir tenkitli neşir kılavuzuydu burada verilen örnekler de Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış eserlerden seçilmelidir. Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde 2202 numarada kayıtlı Fasih Ahmed Dede'nin *Divân*'ının bir nüshasında böyle bir mukabele kaydı bulmak mümkündür:

7 Bu konu bir kitap tanıtımı yazısının boyutlarını oldukça aşmaktadır. Bu yönde en azından edebiyat metinleri bağlamında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Umulur ki bu çalışmalar meyvesini versin ve yüzyıllar boyunca kelimeleri, onların geçirdikleri değişimleri kolayca takip edebileceğimiz bir sisteme erişelim.

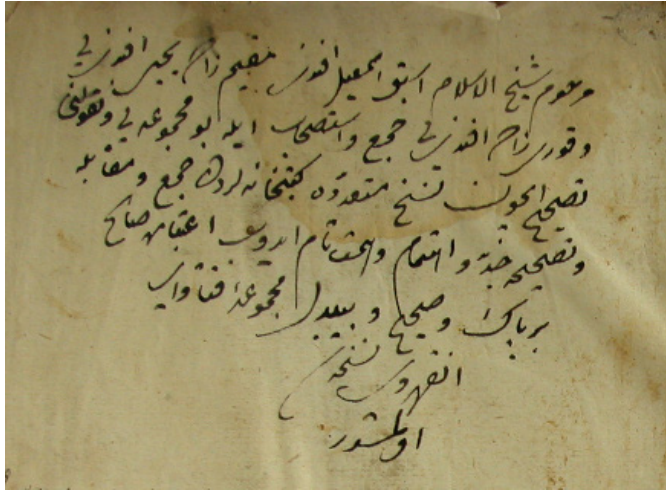
8 Krş. Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II*, Erzurum: Basın Yayın Dağıtım, 2015, s. 315.

Görsel 2. Edirne Selimiye Kütüphanesi 2202

Yahut Türkçe yazılmış bir mukabele kaydı örneği verilebilirdi ki onun da bir örneği yine aynı kütüphanede 4614 numarada kayıtlıdır:

Görsel 3. Edirne Selimiye 4614

Takip eden kısımda bulunan basılı kataloglar ve dijital veri tabanlarının toplu olarak verildiği kısım araştırmacılar için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Hemen ardından verilen

tavsif örnekleri de hiçbir eksiğe yer bırakmayacak şekilde ayrıntılı olarak hazırlanmıştır ve tenkitli neşir çalışmalarında örnek alınmalıdır.

Bütün bunların dışında kılavuz -belki de her kılavuz gibi- bize çok mükemmel bir dünya sunuyor. Oysa yazma eserler üzerinde çalışmak ve onlardan hareketle tenkitli bir metin kurmak çoğu zaman dağınık ve müşkül bir mesai gerektirir. Nüshaları çok olan eserlerin gruplanamadığı veya bir nüshanın hangi nüshadan istinsah edildiğinin anlaşılamadığı durumlar sıklıkla görülür. Bununla birlikte önemsiz ve küçük olduğu düşünülen fakat belki de ilk kez tez çalışmasında yazma eser dünyası ile karşı karşıya gelen araştırmacı için çözülmesi güç problemler de vardır. Neşre esas alınan nüshada bir kelimenin birkaç yerde farklı yazılması ile imla birliğinin bozulması, Arap harfleriyle yazılan ayet ve hadislerin bir satırdan uzun olup sayfa düzenini bozması gibi durumlar okur için önemsizse de neşir için büyük sorunlardır.

Son olarak yazarlar kılavuzda bunu açıkça söylemeseler de müellif merkezli bir tenkitli-neşir anlayışı takip ediyorlar. Aslında bu anlayış Türk akademisinde tenkitli neşrin başlangıcından beri süregelmiştir. Metni müellifin elinden çıkan hâline en yakın hâle getirmek, yani diğer bir deyişle metni yazıldığı anda dondurmamak demek olan bu anlayışa karşılık son zamanlarda metin/nüsha merkezli bir anlayış da gelişti. Metni yıllar boyunca nasıl kopyalandığı, hangi değişikliklere maruz kaldığı, nasıl alımlandığı ve dilin doğal gelişimiyle birlikte hangi kelimelerin dışarıda bırakıldığı gibi yönlerden de inceleyen bu yöntem her eser için uygulanabilir değilse de özellikle çok fazla varyantı olan metinlerin tenkitli neşrinin kurulmasında tercih edilebilir. Bununla birlikte kılavuzda daha çok edebî eserlere ağırlık verildiği de görülmektedir.